ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

UDK 687.01:7.05

KOSTYUM KOMPOZITSIYASIDA HARAKAT ILLYUZIYASI: DINAMIK SHAKL VA RITMNING ZAMONAVIY TALQINI

Mustanova Nafisa Xabibullayevna
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti
"Energetika va amaliy fanlar" kafedrasi
o'qituvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.22922215

Annotatsiya. Mazkur maqolamda kostyum kompozitsiyasida harakat illyuziyasini shakllantiruvchi badiiy vositalar — dinamik siluet, yo'nalishli chiziq, ritm, asimmetriya, proporsiya, kontrast va materialning plastik xususiyatlari tahlil qilinadi. Harakatning real jismoniy mavjudlik emas, balki ko'ruvchining idroki orqali yuzaga keladigan kompozitsion holat sifatida namoyon bo'lish mexanizmi ochib beriladi. Tadqiqotda klassik kompozitsiya tamoyillari zamonaviy moda dizayni, transformatsiyalanuvchi kiyim va raqamli prototiplash imkoniyatlari bilan bog'lanadi. Natijada dinamik kostyum yaratish uchun chiziq–ritm–siluet–material o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni hisobga oluvchi amaliy model taklif etiladi.
Kalit so'zlar: kostyum kompozitsiyasi, harakat illyuziyasi, dinamik siluet, ritm, asimmetriya, chiziq, proporsiya, kontrast, moda dizayni, plastik shakl.

Abstract. This article analyzes the artistic means that shape the illusion of movement in costume composition, including a dynamic silhouette, directional lines, rhythm, asymmetry, proportion, contrast, and the plastic properties of materials. It explores the mechanism through which movement manifests itself not as an actual physical phenomenon, but as a compositional state perceived by the viewer. The study connects classical principles of composition with contemporary fashion design, transformable clothing, and the possibilities of digital prototyping. As a result, a practical model is proposed for creating dynamic costumes based on the interrelationship between line, rhythm, silhouette, and material.
Keywords: costume composition, illusion of movement, dynamic silhouette, rhythm, asymmetry, line, proportion, contrast, fashion design, plastic form.

Аннотация. В статье анализируются художественные средства, формирующие иллюзию движения в композиции костюма, включая динамический силуэт, направленную линию, ритм, асимметрию, пропорцию, контраст и пластические свойства материала. Раскрывается механизм проявления движения не как реального физического явления, а как композиционного состояния, возникающего в процессе зрительного восприятия. В исследовании классические принципы композиции рассматриваются в связи с современным дизайном одежды, трансформируемой одеждой и возможностями цифрового прототипирования. В результате предлагается практическая модель создания динамического костюма, основанная на взаимосвязи линии, ритма, силуэта и материала.
Ключевые слова: композиция костюма, иллюзия движения, динамический силуэт, ритм, асимметрия, линия, пропорция, контраст, дизайн одежды, пластическая форма.

Kirish

Zamonaviy libos dizaynida kostyum faqat inson tanasini qoplovchi utilitar obyekt sifatida emas, balki fazoda harakatlanadigan badiiy shakl sifatida qaralmoqda. Modelning yurishi, burilishi, shamol yoki tana harakati ta'sirida matoning o'zgarishi kostyumning vizual qiyofasini doimiy ravishda yangilaydi. Shu sababli dizayner uchun "harakat"ni kompozitsion vosita sifatida boshqarish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi.

Harakat illyuziyasi — shaklning o'zi real ravishda siljimasdan, undagi yo'nalish, ritm, diagonal, asimmetriya, takrorlanish va plastik o'zgarishlar orqali ko'ruvchida dinamika taassurotini hosil qilishdir. Tasviriy san'atda bu tamoyil kompozitsiyaning ko'rish qonuniyatlari bilan izohlansa, kostyumda u inson gavdasining uch o'lchamli tuzilishi va matoning fizik xususiyatlari bilan yanada murakkablashadi.

Maqolaning maqsadi — kostyum kompozitsiyasida harakat illyuziyasini hosil qiluvchi asosiy vositalarni tizimlashtirish va ularni zamonaviy libos dizaynida qo'llash bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdir. Tadqiqot obyekti — zamonaviy kostyum kompozitsiyasi; predmeti — dinamik shakl va ritm yordamida harakat taassurotini yaratish usullari.

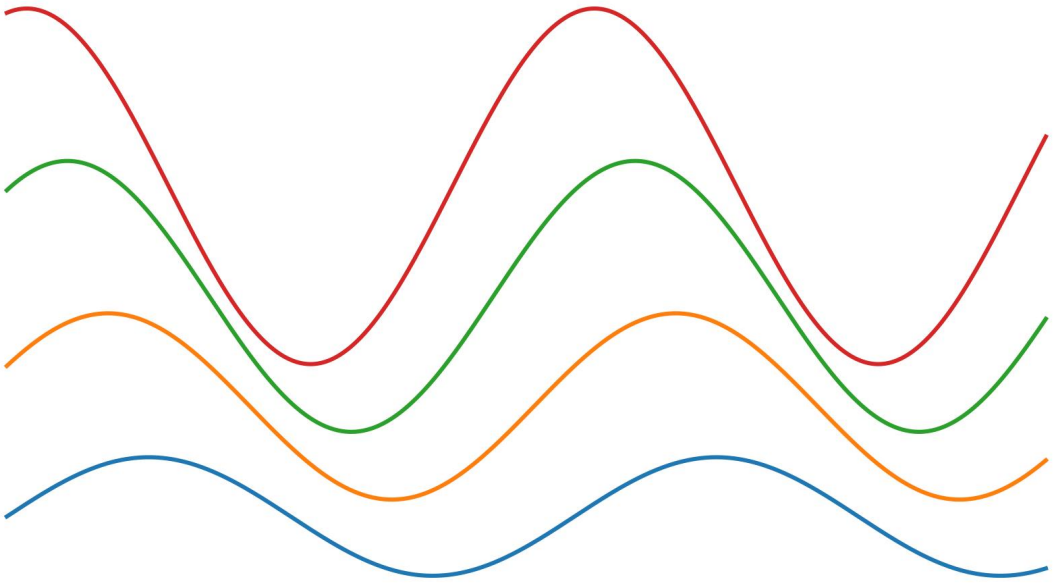
Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda formal-kompozitsion tahlil, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish, vizual modellashtirish va dizayn-proyektlash metodlaridan foydalanildi. Formal-kompozitsion tahlil orqali chiziq, siluet, ritm, proporsiya va kontrastning dinamik effekt yaratishdagi roli ajratildi. Qiyosiy yondashuv statik va dinamik siluetlar o'rtasidagi farqlarni aniqlashga xizmat qildi. Vizual modellashtirish asosida ritm turlari va siluetdagi yo'nalishlar sxematik tarzda ifodalandi.

1. Harakat illyuziyasining kompozitsion tabiati

Kostyumdagi harakat illyuziyasi avvalo ko'ruvchi nigohining yo'naltirilishi bilan bog'liq. Gorizontal yo'nalish odatda barqarorlik va sokinlikni kuchaytirsa, vertikal yo'nalish o'sish va tantanavorlik taassurotini beradi. Diagonal chiziq esa shaklni muvozanat nuqtasidan siljitib, faol va harakatchan holatni kuchaytiradi. Shuning uchun dinamik kostyumda diagonal kesimlar, qiya drapirovkalar, yon tomonga siljigan detal va notekis etak chizig'idan foydalanish samarali natija beradi.

Harakatning kuchi faqat diagonal mavjudligiga emas, uning kompozitsiyadagi yo'nalishiga ham bog'liq. Bir nechta chiziq bir nuqtaga yaqinlashsa, nigoh shu nuqtaga tortiladi; chiziqlar bir-biridan uzoqlashsa, shaklning kengayishi va tarqalishi seziladi. Demak, dizayner harakat illyuziyasini yaratishda ko'ruvchining nigohi qayerdan boshlanib, qaysi yo'nalishda davom etishini oldindan rejalashtirishi lozim.

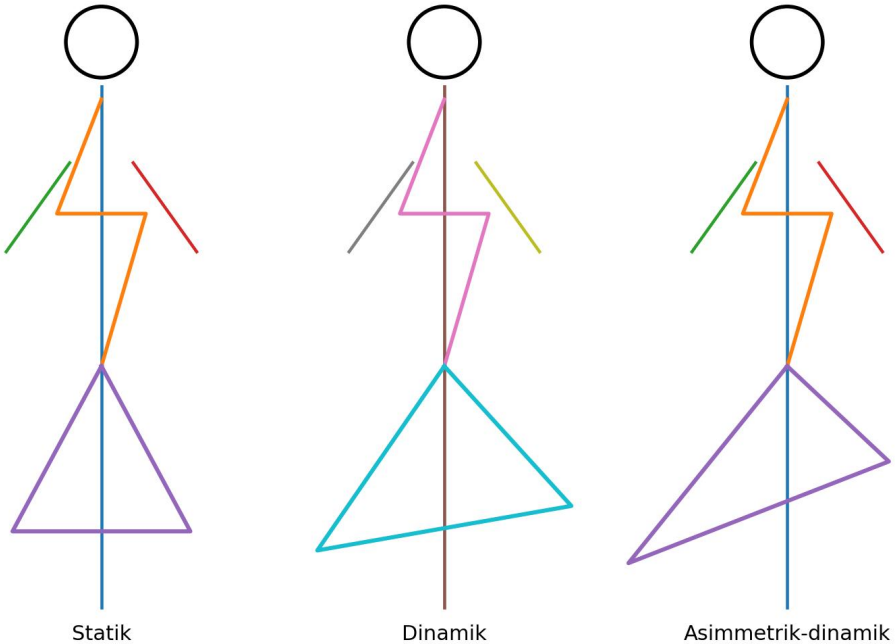

1-rasm. Yo‘nalishli egri chiziqlar orqali vizual harakatni kuchaytirish sxemasi.

2. Dinamik shakl va siluet

Siluet kostyumning bir qarashda idrok qilinadigan umumiy konturidir. Dinamik siluetda kontur bir tekis va muvozanatli emas, balki yo‘nalishga ega bo‘ladi. Bunday siluetga asimmetrik yelka, qiya etak, bir tomonga cho‘zilgan detal, qatlamli konstruksiya yoki harakat vaqtida ochilib-yopiladigan transformatsion elementlar misol bo‘la oladi.

Kostyum siluetini dinamiklashtirishda inson gavdasining anatomik o‘qlari ham hisobga olinadi. Yelka, bel va son chiziqlarining o‘zaro nisbatini keskin o‘zgartirish orqali kuchli vizual dinamika hosil qilish mumkin. Biroq haddan tashqari ko‘p yo‘nalish ishlatilsa, kompozitsion yaxlitlik buziladi. Shu sababli asosiy harakat o‘qi bitta dominant yo‘nalish atrofida tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

2-rasm. Statik, dinamik va asimmetrik-dinamik siluetlarning sxematik taqqoslanishi.

3. Ritm — harakatning asosiy vizual mexanizmi

Ritm kompozitsion elementlarning ma'lum tartibda takrorlanishi, almashinuvi yoki kuchayib borishi natijasida yuzaga keladi. Kostyumda ritm choklar, burmalar, tugmalar, dekorativ naqshlar, qatlamlar, aplikatsiyalar, kesimlar va rang bloklari orqali yaratilishi mumkin. Ritm ko‘ruvchi nigohini bir elementdan ikkinchisiga olib o‘tadi va shu tariqa harakat hissini shakllantiradi.

Takroriy ritm barqaror va tartibli harakat taassurotini beradi. Progressiv ritm elementlarning hajmi, oralig‘i yoki intensivligi bosqichma-bosqich o‘zgarishi orqali tezlashish yoki kengayish effektini hosil qiladi. Alternativ ritm esa ikki yoki undan ortiq elementning navbatma-navbat kelishi bilan dinamik kontrast yaratadi. Kostyum dizaynida ushbu ritmlarning birgalikda qo‘llanishi murakkab, ammo boshqariladigan vizual dinamika hosil qilishi mumkin.

3-rasm. Kostyum kompozitsiyasida qo‘llanishi mumkin bo‘lgan ritm turlarining sxemasi.

4. Material va harakat: statik shakldan kinetik qiyofaga

Kostyumning harakat illyuziyasi faqat konstruktiv yechim bilan chegaralanmaydi. Matoning og‘irligi, zichligi, elastikligi, sirpanishi va bukiluvchanligi kostyumning real harakatini belgilaydi. Yengil va yumshoq materiallar yurish vaqtida tebranib, kompozitsiyaning vaqtinchalik shakllarini hosil qiladi. Qattiqroq materiallar esa siluetni saqlab, harakatni geometrik va konstruktiv xarakterda ifodalashga imkon beradi.

Shu nuqtayi nazardan, dizayner “statik kompozitsiya” va “kinetik kompozitsiya”ni farqlashi kerak. Birinchisida kiyim maneken yoki model harakatsiz turgan paytda asosiy estetik ta’sirni beradi. Ikkinchisida esa kiyimning qiyofasi yurish, burilish, qo‘l harakati yoki shamol ta’sirida o‘zgaradi. Zamonaviy podium kolleksiyalarida ikkinchi yondashuv tobora muhimlashib, kiyimni vaqt va makon bilan bog‘langan badiiy obyektga aylantirmoqda.

5. Rang, kontrast va asimmetriyaning roli

Rang kontrasti ham nigohning harakatini boshqaradi. To‘q va och, iliq va sovuq, yorqin va neytral ranglarning qarama-qarshiligi kompozitsiyada vizual urg‘u hosil qiladi. Agar rang dog‘lari diagonal bo‘ylab joylashtirilsa, ular shaklning yo‘nalishini kuchaytiradi. Aksincha, markazga to‘plangan va simmetrik rang taqsimoti ko‘proq barqarorlik hissini beradi.

Asimmetriya esa dinamik kompozitsiyaning kuchli vositalaridan biridir. Bunda asimmetriya tasodifiy notekislik emas, balki vizual muvozanatning yangi shakli sifatida qaralishi kerak. Bir tomondagi katta hajm ikkinchi tomonda rang, chiziq yoki kichik detal bilan muvozanatlashtirilishi mumkin. Natijada kostyumda “tenglik” emas, “muvozanat” saqlanadi.

6. Amaliy dizayn modeli

Tahlil natijasida dinamik kostyum yaratish uchun quyidagi ketma-ketlik taklif etiladi: 1) dominant harakat yo‘nalishini belgilash; 2) siluetning asosiy konturini tanlash; 3) ritmni hosil qiluvchi elementlarni joylashtirish; 4) materialning plastik xususiyatini hisobga olish; 5) rang va faktura kontrastini kiritish; 6) kiyimning harakatdagi holatini tekshirish; 7) ortiqcha yo‘nalishlarni kamaytirib, kompozitsion yaxlitlikni tiklash.

Mazkur model ta’lim jarayonida ham samarali qo‘llanishi mumkin. Talabaga avval bir xil siluetning statik variantini, keyin esa bitta dominant diagonal, ritm va material o‘zgarishi yordamida

dinamik variantini ishlab chiqish topshiriladi. Ikki loyiha qiyoslanganda harakat illyuziyasining qaysi vositalar orqali kuchaygani aniq ko‘rinadi.

Kompozitsion vosita	Dinamik effekt	Amaliy qo‘llanish
Diagonal chiziq	Yo‘nalish va faollik	Qiya kesim, drapirovka
Progressiv ritm	Tezlashish/kengayish	Burmalar, dekor, naqsh
Asimmetriya	Muvozanatdagi siljish	Yelka, etak, detal
Material plastikasi	Real kinetik ta’sir	Yengil mato, qatlam
Rang kontrasti	Nigohni yo‘naltirish	Rang bloklari, aksent

Natijalar va muhokama

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, kostyumdagi harakat illyuziyasi alohida bitta detal bilan emas, bir nechta kompozitsion vositalarning o‘zaro muvofiqligi bilan yuzaga keladi. Eng barqaror natija dominant yo‘nalish, boshqarilgan ritm va materialning tabiiy plastikasi bir tizimga birlashtirilganda kuzatiladi. Bunda kompozitsiyaning asosiy vazifasi ko‘ruvchining nigohini tartibsiz ravishda tarqatish emas, balki uni ma’lum yo‘nalish bo‘ylab olib borishdan iborat.

Zamonaviy moda dizaynida ushbu yondashuv raqamli prototiplash bilan ham to‘ldirilishi mumkin. 3D kiyim modellashtirish muhitida siluetning yurish paytidagi o‘zgarishini oldindan ko‘rish, mato fizikasi parametrlarini sinash va dekorativ elementlarning harakatdagi ta’sirini baholash imkoniyati mavjud. Bu dizayn qarorlarini faqat statik eskizga emas, balki kiyimning real yoki virtual harakatiga asoslashga yordam beradi.

Xulosa

Kostyum kompozitsiyasida harakat illyuziyasi zamonaviy libos dizaynining muhim badiiy va konstruktiv yo‘nalishlaridan biridir. Dinamik shakl, diagonal yo‘nalish, ritm, asimmetriya, rang kontrasti va materialning plastik xususiyatlari uyg‘unlashganda kostyum harakatsiz holatda ham harakatlanayotgandek taassurot uyg‘otadi. Tadqiqot asosida taklif etilgan dizayn modeli talabalarning kompozitsion fikrlashini rivojlantirish, eskizdan maketgacha bo‘lgan jarayonni tizimlashtirish va zamonaviy kolleksiya yaratishda qo‘llanishi mumkin.

Kelgusidagi tadqiqotlarda harakat illyuziyasini 3D animatsiya, raqamli avatar, aqlli tekstil va transformatsiyalanuvchi kiyimlar bilan bog‘lash, shuningdek, turli yosh guruhlarining dinamik kompozitsiyani idrok etish xususiyatlarini eksperimental o‘rganish istiqbolli yo‘nalish hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ergasheva M.R. Kostyum kompozitsiyasi va tarixi. Darslik. — Buxoro: Durdona, 2021. Bu manba bevosita kostyum kompozitsiyasi va uning tarixiy rivojiga bag‘ishlangan.
2. Xasanboyeva G.K. Libos dizayni. Ma’ruza matni. — Toshkent: TTESI, 2011.
3. Xasanboyeva G.K. Kompozitsiya asoslari. Ma’ruza matni. — Toshkent. Mazkur manba kompozitsiyaning asosiy qonuniyatlari va vositalarini yoritishda foydalanish mumkin.
4. Xodjayeva U.M. Kostyum va uning bichimi tarixi. Darslik. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. — 464 b. Unda kostyum, moda, uslub, bichim, material, naqsh va bezak masalalari yoritilgan.
5. Arnheim R. Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye. — Berkeley: University of California Press, 1974.
6. Jones S. J. Fashion Design. — London: Laurence King Publishing, 2011.